

MAJTÉNYI MIHÁLY:

BIGE JÓSKA HAZASSÁGA

Majtényi Mihály szinte szemünk látára s az utolsó öt év alatt nőtt azzá, aki ma: a Vajdaság legnagyobb és legízesebb mesemondója. Különösen utolsó regényeiben, ezek közt is „Bige Jóska házassága”-ban, noha már az „Élő Víz”-ben is többször ízelítőt kapunk kialakulóban lévő elbeszélő egyéniségéről s hozzáilleszkedő sajátos stílusáról. (Csak a klímprozó kántor ábrázolására kell gondolnunk).

A multnak ez a megszépítő vándora, régi vajdasági tájainkon való barangolásaiban, emlékei és élményei közt tallózva, páratlan mestere annak, hogy kell eltüntetni a történettől elválasztó több évtizedes távolságot, s alakjait annyira közelünkbe hozni, hogy ne érezzük elmultságukat, s fejezetről-fejezetre, fokozódó érdeklődéssel várjuk a velük történő újabb eseményeket és viszontagságokat.

Ezt a meghitt, szinte otthonos közvetlenséget nemcsak azzal teremti meg, hogy kedvénk telepedve, mint valami csendes pipázgatás közben derűsen emlékező öreg mesemondó, első személyben meséli ez a felidézett történeteket, hanem ahogy látja, szemléli a dolgokat és embereket, s ahogy írói kifejezőmódjával ezt a sajátos látást ránk szuggeralja.

Elhangzott már oly bírálói megállapítás, mely Majtényit a mikszáthi hagyományok vajdasági folytatójának tekintti, s benne, vele rokon anekdotázó elbeszélőt lát, aki azonban összehasonlítható érzékkel tud olvasni, mennyire másnak látja elbeszélő művészetét, mennyire egyéninek, különállónak.

Anyaga megmunkálásában főleg ab-

ban különbözik, hogy mélyebben merül a részletek kidolgozásába, és nyelvi képzelete gazdag kombinációival, mit sajátos humorral ízesít, a legapróbb semmiségeknek is érdekességet — jelentőséget — tud adni. A kisemberek életének legparányibb részleteit oly figyelmetlenül tudja szemléltetni, mint egy mikroszkópot kezelő laboratóriumi kutató egy-egy vírus-telep csodálatos vegetációját. Ez írásművészetének egyik jelentősége.

Majtényit nem lehet unni. Aki egyszer belekezdett „Bige Jóska” történetének olvasásába, nem szívesen hagyja abba a lazán összeöltött, de egészben mégis egy keretbe fogott fejezetek olvasását.

Írói kedélye, könyve lapjain, meleg derűvel terül szét. Egészséges derűlátása még sanyarú helyzetben is úgy látatja a dolgokat, hogy olvasás közben mosolyt csal arcunkra. Pl. mikor tömlőcbeli élményeit meséli el, vagy azt, hogy rohan a többi fináncsal együtt szellős fehér alsóban a hűvös novemberi éjszakában. — Sajátos érzéke van ahhoz, hogy minden helyzetnek megtalálja a komikumát, s azt anélkül, hogy torzítaná. Kifejezőmódján érzékeltesse. Érdemes volna a mulatságosabb fejezetek elemzésével kimutatni, hogy milyen írói eszközökkel fejleszti a kínálkozó komikumot, s mint nő az a helyzetben túl, kisebb-nagyobb tanulságokkal gazdagítva az élményeiről mesélőt. Mint pl. mikor Bige Jóska a szakácskönyvből felolvasott részekkel szórakoztatja sajátos humorával cellatársát, vagy a „Csutkásszék a bankót”, „A rókusai csata” és a „Korhadt fejfájás melegszünk” c. fejezetekben.

A regény a két világháború közti időszakot öleli fel. Miként a „Garabonciás”-ban, Bige Jóska, ez az üres kézzel eleresztett kisember, itt is megpróbálkozik mindenféle foglalkozással — tűzköcsempesztől papírügynökig, — nem vetve meg a meg-nem-engedetett sem, hogy fenntartsa magát, bő alkalmat szolgáltatva az írónak, hogy őt, változatos pályafutása során végigkísérve, tettetett gyámoltalansággal leplezett élniakarása, leleményessége, furfangossága történeteivel szórakoztassa az olvasót. Mintha a tétlenségre ítelt garabonciás lelket ily kalandos kiruccanásokkal akarta volna kárpótolni. Mert Bige Jóska közben megnősült, külsőleg alkalmazkodott a többi, házasság jármába fogott kisember életmódjához, a nomád kujtorgás helyett megtelepett, köznapi kifejezéssel: polgár lett belőle, s mint akit az élet több ször megpofozott, megcsendesedett, ügynöki pályafutása során tovább gyűjtögetve az élet megszívlelendő bölcs tanulságait.

Elhangzott oly kijelentés, hogy az író „Bige Jóska házasságá”-ban elárulta a garabonciáslelket és kispolgári regényt írt, holott a könyv egyik tanulsága éppen az, mind fárad el sok „szegénység sorsát nyögő” kisember lázadó garabonciáslelke a megélhetésért folytatott szakadatlan küzdelemben. De idézem az író fiával kapcsolatban mondott melabús szavait:

„Vagy Bige éppen, aki tiszta szívvel halad, felháborodik és keresi az igazságot örökké... s vénségére, hogy úgyseem lesz belőle semmi, hiába kereste.”

Kellett, hogy Majtényi a regényt el-ső személyben írja, mert elsikkadt volna az a sok izes humorú önvallo-más az a melegség és közvetlenség, mely végigkíséri a regényt befejezé-séig.

Majtényi megértéssel és évődő szere-tettel ír alakjairól. Ez hozza őket annyira emberközelségbe. Minthogy Bige Jóska történetét elmondja, az elemzést, jólétesültsége közbeiktatott megjegyzéseivel pótolja. Érzelmi elfogulatlansága teszi, hogy alakjait nem látjuk sem rosszaknak, sem jóknak, csak embereknek.

Bige Jóska meghalt, életét kioltotta egy katonai fegyvergolyó — a vak-sors, mely nem nézi, kit talál, nem olyat-e, aki legkevésbé szolgált rá. Az öreg mesemondónak nincs mit to-vább mesélnie. Azzal sem vigasztal bennünket, hogy „garabonciás itt ma-radt, itt járt mindig a nehéz években, hogy sugdosva, elviselhetővé tegye számunkra az elviselhetetlent”.

Vége a mesének, a pipa kialudt, az öreg mesemondó belefáradt.

Az idő is késő, a kályha kihült, mint kihült a szív, melyből elfolyt a vér, mikor a katona ráfogta a puskát Bi-gére és elsütötte.

HERCEG JÁNOS:

ANNA BÚCSÚJA

„Anna búcsuja” szerkesztésében ará-nyos, biztos vonalvezetésű, élvezetes folyamatossággal megírt lélekelemző regény, melyben helyenként hangot kapnak a tudat alól fölbukkanó ösz-tönök, vágyak, érzések és emlékképek foszlányai is.

Ha a központi alakot vesszük, jel-legzetesen nő regénye, egy nem min-dennapi, de nem is rendkívüli, művé-szi hajlamú nőé, aki hangulatai szár-nyán szélsőségesen sodródik, hogy az élet örömein és vigalmain végülis lap-pangó borulátása kerekedjék felül.

A regényben szereplő mellékalakok, bár látszólag az otthon, az iskola, a falú, a parlagias értelmiség környezet-rajzát szolgálják, érzelmi szálakon a regényhősnőhöz kapcsolódnak, s szin-tén hozzájárulnak sorsa beteljesedésé-nek előkészítéséhez, mikor rátudato-sítják, hogy a falú nem neki való, a multból ittmaradt emberi figurák doh-szagúak s a kialakulóban lévő új ér-telmiség, akkori összetételében, sívá-rán vidékies.

Herceg a mellékalakok közt megele-venítően ábrázolja kicsinyes emberi gvarlóságaikban a régi világ képviselőit, mint pl. a doktort, a plébánost, a falusi előkelőséget játszó „főlvágó”

asztalosnét. De alak-sorozatából nem hiányoznak azok sem, akik méltatlan képviselői az új világnak.

Németh Péter, Anna gyermekkori játszópajtása, a regény másik központi alakja. Ő indítja el tulajdonképpen a regény eseményeit, s az ő merev magatartása is fejezi be. Ő az, aki Annában, a salzburgi táborban, fölkelte a honvágyat, mikor azt írja hogy odahaza (Jugoszláviában) nagy történelmi és emberi események vannak megvalósulóban, s ha igaz ember és művész, akkor otthon is megtalálja önmagát és érvényesülését. Anna az ő szép, új világot megcsillogtató szavaira nagyja el a tábort, mely — átmenetileg — annyi mindenféle nemzet honfoglaló s különböző világnézeti fiának adott menedéket. A légertől való búcsúzás Herceg maradvány és lírai aláfestés részletekkel örökíti meg.

Németh Péter jellegzetes képviselője az 1948-as harcok társadalomátalakulás ideológiájába zárkózott falusi vezetőegyenységnek. Herceg érdekesen ábrázolja, hogy eszmévilági elszegődöttsége mint bontakozik ki egyre jobban a regény lapjain, s mint módosítja azt a benyomást, melyet a könyv elején kaptunk személyéről. Mert míg kezdetben, bizonyára Annán keresztül is, egy lelkesedéssel, tettvágygal teli, puritánerkölcsű fiatalembert látunk benne, aki ritka szabad idejében tud kedves, mókára hajlamos, nagygyermek és jópajtás is lenni, beljebb, a regény erdejében, már keményebb arcú, kő, kinek Annához intézett szavai megközelítik helyenként a rosszalást, az elégedetlenséget, a bírálatot is. Csak arra a rövid időre feledkezik meg magáról, mikor Annát megkívánja, s magáéva teszi, de nem sokkal utána ismét visszatér ideológiai elszegődöttségéhez, mely elítél mindent, aki attól való elhajlást jelenthet. Amikor Anna az utolsó jelenetben úgyszólván nyílt színvallásra szorítja, éppen ezért, a védekezést eldobva, vadlőként lép föl, s a viszontszerelemért könyörgő Anna sorsát ezzel végleg megpecsételi. Az ideológiai hűség, az elvekhez való merev ragaszkodás így válik egy tragédia előidézőjévé.

A regényben két világfelfogás ütközik össze: a régié és az újé. Annáé, kit szerelmében csak Péter érdekel, s Péteré, aki azt vallja, hogy az új világban senki se lehet csak magáé, csak szerelméé.

A két világfelfogás más vonatkozásban is kifejezésre jut. Anna, aki azt vallja, hogy a művész más, mint a többi ember, meg akarja őrizni művészi önállóságát, függetlenségét, Péter szerint viszont az alkotó ember magára marad, ha nem alkalmazkodik ahhoz, amit tőle a közönség vár.

Herceg, hangulatos akkordütéssel vezeti be Anna sorsának alakulását a táborban töltött utolsó napjaitól addig a pillanatig, mikor nem találva helyét az új idők arculatához formálódó falú csendescsobogású világában, visszavágyódik az elhagyott életbe, ahol hisztellel néztek rá, ahol senki sem kérte tőle számon az alkotás őszinteségét és eredetiségét, ahol végül lehetett volna valaki, míg odahaza, csatlódva Péterben, környezetében és seholsem lelve helyét, végül öngyilkosságba menekül és fenékgig őríti a feloldott lumináltablettákkal teli poharat, hogy belesemmisüljön az örökalkóvok öntudatlanságába.

Herceg a bensejében öröm és szomorúság, bizakodás és csüggedés, harag és megbocsátás, gyűlölet és szeretet közt hányadós leány lelke szövevényeibe mély beleéléssel világít be, föltárva azokat a jellembeli és külső összetevőket, melyek sorsát oly végtelenen határozzák meg, s előkészítve a végkifejlést, hitelessé teszik.

Mindezt egy leegyszerűsített, köznap nyelvhez közelebbálló, de a szavak súlyát, jelentőségét jobban kihasználó stílussal éri el, melyből azonban régi írói varázsszökevei, mint a színes, néha robusztus nyelv, a meglevenítőképek, hasonlatok sem hiányoznak, mint ahogy megtaláljuk több helyen — a hangulatfestésen kívül — azt a sajátos hercegi lírát is, mely korábbi elbeszéléseit annyira szívráncba lopta.

A tájunkba illesztett, problematikus regényt, melyben végesvégig művészi tárgyilagosság és mértéktartás érvényesül, több regényt fejlesztő jelenet,